

درسنامه اخلاق اسلامی

آیت الله العظمی مظاهری (دام عزه)

به کوشش

مجید هادی زاده

اصفهان

۱۳۹۸



انتشارات
دفتر تبلیغات اسلامی
جمهوری اسلامی ایران

درسنامه اخلاق اسلامی

آیت الله العظمی مظاهری (دام عزه)

به کوشش: مجید هادی زاده

تهیه: پژوهشکده الهیات و خانواده

ناشر: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی اصفهان

چاپ: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

عنوان: ۹۵: مسلسل: ۱۳۱

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: اصفهان، خیابان آیت الله شمس آبادی، کوچه

سرل، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

- شعبه اصفهان.

تلفن و دورنگار: ۵-۰۱-۳۲۲۰۸۰۰۱-۳۱

مراکز پخش: اصفهان، تلفن: ۳۲۲۰۳۷۰؛ قم، تلفن و

دورنگار: ۳۷۷۴۳۴۶۴؛ تهران، تلفن: ۶۶۹۵۱۵۳۴

وبسایت: <http://www.Morsalat.ir/Nashr>

پست الکترونیک: Nashr.disf@dte.ir

مظاهری، حسین	سرشناسه:
Mazheri, Hossein	
درسنامه اخلاق اسلامی / [حسین] مظاهری؛ به کوشش مجید هادی زاده؛ تهیه پژوهشکده الهیات و خانواده.	عنوان و نام پدیدآور:
اصفهان: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شعبه استان اصفهان، ۱۳۹۷	مشخصات نشر:
۳۰۸ ص.	مشخصات ظاهری:
ISBN: 978-622-6152-14-3	شابک:
۳۵۰۰۰ ریال	
فیبا	وضعیت فهرست نویسی:
کتابنامه.	یادداشت:
اخلاق اسلامی	موضوع:
Islamic ethics	موضوع:
هادی زاده، مجید، ۱۳۴۹-، گردآورنده	شناسه افزوده:
دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شعبه استان اصفهان	شناسه افزوده:
دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شعبه استان اصفهان. پژوهشکده الهیات و خانواده	شناسه افزوده:
۱۳۹۷ ۶۲۵۵۴۳/۸/۲۴۷ BP	رده بندی کنگره:
۲۹۷/۶۱	رده بندی دیویی:
۵۵۵۸۷۷۱	شماره کتابشناسی ملی:

فهرست مطالب

مقدمه	۲۷
پیش‌گفتار	۲۹

فضیلت نخست: حُسن ظن

آنچه در این فصل خواهیم خواند	۳۱
۱. حُسن ظن / نیکواندیشی چیست؟	۳۱
۲. انواع و اقسام حُسن ظن و نیز اندیش	۳۲
الف. ظنّ نیکو دربارهٔ حضرت حقّ	۳۲
ب. ظنّ نیکو در حقّ دو عالم تکوین و تشریع	۳۴
ج. ظنّ نیکو در حقّ خویشتن	۳۵
د. حُسن ظن به مردمان	۳۵
۳. سه روایت دربارهٔ حُسن ظن به حضرت حقّ	۳۷
خلاصهٔ این فصل	۳۷
چند پرسش	۳۸
گزیده خوانی متون	۳۹
منابعی برای مطالعهٔ بیشتر	۳۹

ردیلهٔ نخست: سوءظن و وسوسهٔ فکری

آنچه در این فصل خواهیم خواند	۴۱
۱. سوءظن و وسوسهٔ فکری چیست؟	۴۲

۲. گسترش و تعمیق لحظه به لحظه این ردیلت اخلاقی در مبتلایان به آن ۴۲
۳. انواع سوءظن و وسوسه فکری ۴۳
- الف. سوءظن به خداوند متعال ۴۳
- ب. سوءظن به عالم هستی ۴۳
- ج. سوءظن به خویشتن ۴۴
۱. گمان ضعف به خویشتن داشتن ۴۴
۲. تردید در درستی گفتار و اعمال آدمی ۴۴
- د. سوءظن و بدبینی نسبت به دیگران ۴۴
۴. راهی برای درن این آیه اخلاقی ۴۵
۵. سه روایت درباره رسوا، و عالجۀ آن ۴۶
- دو مطلب قابل توجه ۴۷
- نکته اول ۴۷
- نکته دوم ۴۸
- خلاصه این فصل ۵۰
- چند پرسش ۵۰
- گزیده خوانی متون ۵۱
- منابعی برای مطالعه بیشتر ۵۱

فضیلت دوم: حلم

- آنچه در این فصل خواهیم خواند ۵۳
۱. حلم چیست؟ ۵۳
۲. آثار این فضیلت اخلاقی ۵۴
- الف. شرافت، عزت و محبوبیت در میان مردم ۵۴
- ب. سلامتی جسم و روح ۵۵

ج. جلب فوائد و دفع مضار در زندگی اجتماعی.....	۵۵
د. مدارا، دوستی و جوانمردی در جامعه.....	۵۵
ق. عفو و بخشش خطاهای دیگران.....	۵۶
۳. مراتب این فضیلت اخلاقی.....	۵۶
۴. راه بدست آوردن این فضیلت اخلاقی.....	۵۸
توضیح يك نکته.....	۵۸
۵. سه رأیت درباره خویشتن‌داری و فروخوردن خشم.....	۵۹
خلاصه این فصل.....	۶۰
چند پرسش.....	۶۱
گزیده خوانی متون.....	۶۲
منابعی برای مطالعه بیشتر.....	۶۲

ردیه ۱:م: غضب

آنچه در این فصل خواهیم خواند.....	۶۳
۱. غضب چیست؟.....	۶۳
۲. تشبیهی زیبا از امیرمؤمنان علیه السلام درباره غضب.....	۶۴
۳. مراتب رذیله غضب.....	۶۴
۴. روش تهذیب نفس از غضب.....	۶۵
الف. توکل بر خدا و توسل به معصومان علیهم السلام	۶۶
ب. رعایت اصل تقوا.....	۶۶
ج. پیشگیری از ظهور این حالت در نفس.....	۶۶
د: تهذیب نفس از رذائلی که مقدمه این رذیله‌اند.....	۶۶
ق: مبارزه با قوه غضبیه.....	۶۷
تذکریک نکته بسیار مهم.....	۶۷

۲. مراتب فضیلت تواضع ۸۸
۳. اعداد ملکه تواضع ۸۹
- الف. کبر ۸۹
- ب. عقده خودکم بینی و ضعف نفس ۸۹
- ج. عجب ۹۰
۴. اقسام فضیلت تواضع ۹۰
- الف. تواضع در برابر خداوند متعال ۹۰
- ب. تواضع برای اهل بیت (علیهم السلام) ۹۱
- مرتبه اول ۹۱
- مرتبه دوم ۹۱
- مرتبه سوم ۹۲
- ج. تواضع در مقابل بندگان خداوند ۹۲
- د. تواضع در برابر حق و حقیقت ۹۳
۵. سه روایت درباره تواضع ۹۳
- خلاصه این فصل ۹۵
- چند پرسش ۹۶
- گزیده خوانی متون ۹۷
- منابعی برای مطالعه بیشتر ۹۷

رذیله چهارم: تکبر

- آنچه در این فصل خواهیم خواند ۹۹
۱. رذیله تکبر چیست؟ ۱۰۰
۲. همراهی این رذیله اخلاق اجتماعی با شماری دیگر از رذائل اخلاقی ۱۰۱
۳. مراتب این رذیله اخلاقی ۱۰۱

الف. مرتبه ضعیف آن	۱۰۱
ب. مرتبه متوسط آن	۱۰۲
ج. مرتبه شدید آن	۱۰۲
۴. معنای مُتَرَف و مَلَأ	۱۰۲
۵. سه روایت درباره کِبَر	۱۰۳
خلاصه ابن فصل	۱۰۳
چند پرسش	۱۰۴
گزیده خوبی متون	۱۰۵
منابعی برای مطالعه بیشتر	۱۰۵

فصل پنجم: عَقَّت

آنچه در این فصل خواهیم خواند	۱۰۷
۱. منظور از عَقَّت چیست؟	۱۰۷
۲. مورد غالب استعمال این ملکه	۱۰۸
۳. عَقَّت در مسائل جنسی و در شکم	۱۰۸
الف. عَقَّت در مسائل جنسی	۱۰۹
مراتب عَقَّت در مسائل جنسی	۱۰۹
۱. مرتبه اول آن	۱۰۹
۲. مرتبه دوم آن	۱۰۹
ب. عَقَّت در شکم	۱۱۳
مراتب عَقَّت در شکم	۱۱۳
۱. مرتبه اول آن	۱۱۳
۲. مرتبه دوم آن	۱۱۳
۳. مرتبه سوم آن	۱۱۴

۲. نکاتی قرآنی درباره این فضیلت اخلاقی ۱۴۴
- نکته‌ای بسیار مهم ۱۴۶
۳. مراتب فضیلت اخلاق اجتماعی سخاء ۱۴۶
- الف. مرتبه نخست ۱۴۶
- ب. مرتبه دوم ۱۴۷
- ج. مرتبه سوم ۱۴۷
- مؤخره‌ای بر این مبحث ۱۴۸
- نکات و رای‌الحکام خانواده ۱۴۹
- الف. نکته اول ۱۴۹
- ب. نکته دوم ۱۵۰
- ج. نکته سوم ۱۵۰
- د. نکته چهارم ۱۵۱
- ک. نکته پنجم ۱۵۱
- ل. نکته ششم ۱۵۱
۴. سه روایت درباره بخشنده بودن و بخشنندگی ۱۵۲
- خلاصه این فصل ۱۵۳
- چند پرسش ۱۵۳
- گزیده خوانی متون ۱۵۴
- منابعی برای مطالعه بیشتر ۱۵۴

رذیله هفتم: بخل

- آنچه در این فصل خواهیم خواند ۱۵۵
۱. رذیله اخلاق اجتماعی بخل چیست؟ ۱۵۵
۲. نکاتی قرآنی درباره بخل ۱۵۶

۱۶۰.....	۳. نکاتی روائی دربارهٔ بُخل
۱۶۰.....	۴. مراتب رذیلهٔ اخلاق اجتماعی بُخل
۱۶۰.....	الف. مرتبهٔ نخست
۱۶۱.....	ب. مرتبهٔ دوم
۱۶۱.....	ج. مرتبهٔ ضعیف
۱۶۱.....	۵. مراتبی دیگر از رذیلهٔ اخلاقی بُخل
۱۶۱.....	الف. مرتبهٔ اول
۱۶۲.....	ب. مرتبهٔ دوم
۱۶۲.....	ج. مرتبهٔ سوم
۱۶۳.....	۶. سه روایت دربارهٔ بَخا
۱۶۴.....	خلاصهٔ این فصل
۱۶۴.....	چند پرسش
۱۶۵.....	گزیده خوانی متون
۱۶۵.....	منابعی برای مطالعهٔ بیشتر

فضیلت هشتم: خیرخواهی

۱۶۷.....	آنچه در این فصل خواهیم خواند
۱۶۷.....	۱. خیرخواهی چیست؟
۱۶۹.....	۲. انواع خیرخواهی
۱۶۹.....	الف. تقسیم خیرخواهی از نظر «فضائل اخلاقی» و «اعمال صالح»
۱۷۲.....	ب. تقسیم خیرخواهی از نظر متعلّق آن
۱۷۲.....	۳. انواع نصیحت کردن
۱۷۲.....	الف. نصیحت نسبت به پیشوایان مسلمین
۱۷۳.....	ب. نصیحت نسبت به نزدیکان

۲. مراتب فضیلت مسؤولیت‌شناسی ۱۹۷
- الف. مسؤولیت در مقابل شریعت ۱۹۷
۳. قرآن کریم و مراحل فضیلت اخلاق اجتماعی مسؤولیت‌شناسی ۱۹۸
- الف. مرحله اول ۱۹۸
- ب. مرحله دوم ۱۹۸
- ج. مرحله سوم ۱۹۹
- د. مرحله چهارم ۱۹۹
- و. مرحله پنجم ۲۰۰
۴. مسؤولیت در مقابل نفس خود ۲۰۰
۵. مسؤولیت در مقابل جسم خود ۲۰۱
- سخنی تکمیلی ۲۰۱
۶. مسؤولیت در مقابل عمر ۲۰۲
۷. مسؤولیت در مقابل خاندان و نزدیکان ۲۰۲
- الف: شناخت مسؤولیت در مقابل پدر و مادر ۲۰۲
- ب: شناخت مسؤولیت در مقابل فرزندان ۲۰۳
- ج: شناخت مسؤولیت در مقابل همسر ۲۰۳
- د: شناخت مسؤولیت در مقابل همسایه ۲۰۵
- ک: شناخت مسؤولیت در مقابل جامعه ۲۰۵
۸. روایاتی درباره ابعاد گوناگون مسؤولیت‌شناسی ۲۰۶
- الف. روایاتی درباره اصل مسؤولیت ۲۰۶
- ب. يك روايت درباره دين و عمل به آن ۲۰۷
- ج. يك روايت درباره امر به معروف و نهی از منکر ۲۰۷
- د. يك روايت درباره روح ۲۰۷
- ق. يك روايت درباره جسم ۲۱۲

ك.	يك روايت دربارهٔ عُمر.....	۲۱۲
ل.	يك روايت دربارهٔ حَقِّ والدين.....	۲۱۲
م.	يك روايت دربارهٔ حَقِّ فرزندان.....	۲۱۳
ن.	يك روايت دربارهٔ حَقِّ زن بر شوهر.....	۲۱۳
و.	يك روايت دربارهٔ حَقِّ شوهر بر زن.....	۲۱۴
ه.	يك روايت دربارهٔ حَقِّ همسايه.....	۲۱۴
ی.	يك روايت دربارهٔ مسؤوليت اجتماعي.....	۲۱۴
	خلاصهٔ اين فصل.....	۲۱۴
	چند پرسش.....	۲۱۵
	يك نکته.....	۲۱۵

رذيلهٔ مهم: كرتاهي در مقابل مسؤوليت

	آنچه در اين فصل خواهيم خواند.....	۲۱۷
۱.	معرفي اجمالي رذيلهٔ اخلاقي كوتاهي در مقابل مسؤوليت.....	۲۱۷
۲.	همراهي اين رذيله با ديگر رذائل اخلاقي.....	۲۱۸
۳.	مراحل رذيلهٔ مسؤوليت گريزي.....	۲۱۹
	الف. مرتبهٔ نخست.....	۲۱۹
	ب. مرتبهٔ دوم.....	۲۱۹
	ج. مرتبهٔ سوم.....	۲۲۰
	تذکر نکته‌ای بسيار مهم.....	۲۲۱
۴.	سه روايت دربارهٔ كوتاهي در مقابل مسؤوليتها.....	۲۲۲
	خلاصهٔ اين فصل.....	۲۲۲
	چند پرسش.....	۲۲۳
	يك نکته.....	۲۲۴

۲۸۲	گزیده خوانی متون
۲۸۲	منابعی برای مطالعه بیشتر

ردیله دوازدهم: ناشکیبائی

۲۸۳	آنچه در این فصل خواهیم خواند
۲۸۳	۱. ناشکیبائی چیست؟
۲۸۴	۲. ناشکیبائی / جزع از نظر لغت
۲۸۶	۳. مراتب ناشکیبائی و ناشکیبائی
۲۸۶	الف. مرتبه نخست
۲۸۷	ب. مرتبه دوم
۲۸۷	ج. مرتبه سوم
۲۸۷	۴. راه پاکسازی نفس از این ردیله
۲۸۸	الف. نماز
۲۸۹	ب. رعایت قانون مواسات و برادری
۲۸۹	ج. ایمان به قیامت
۲۹۰	د. حفظ عفاف و غیرت
۲۹۰	ق. پایبندی به پیمانها و رد نمودن امانتها
۲۹۱	ک. ادا نمودن شهادت
۲۹۲	۵. سه روایت درباره ناشکیبائی
۲۹۲	خلاصه این فصل
۲۹۳	چند پرسش
۲۹۴	گزیده خوانی متون
۲۹۴	منابعی برای مطالعه بیشتر

فضیلت سیزدهم: غیرت

آنچه در این فصل خواهیم خواند	۲۹۵
۱. غیرت چیست؟	۲۹۶
۲. مراتب فضیلت غیرت	۲۹۶
۳. غیرت مذموم	۲۹۶
۴. انواع غیرت	۲۹۷
الف. غیرت در دین	۲۹۷
ب. غیرت نسبت به حفظ عفت خاندان و وابستگان خود	۲۹۷
ج. غیرت رای حفظ عفت عمومی جامعه	۲۹۷
د. غیرت در حفظ وطن، موال، فرزندان و نزدیکان	۲۹۷
چند مطلب قابل توجه	۲۹۸
۵. سه روایت درباره غیرت	۲۹۹
خلاصه این فصل	۳۰۱
چند پرسش	۳۰۱
گزیده خوانی متون	۳۰۲
منابعی برای مطالعه بیشتر	۳۰۲

فهرست منابع	۳۰۳
-------------------	-----

مقدمه

بدون تردید، تبیین نیکی‌ها و ناپسندهای اخلاقی، نه تنها بخشی گرانسنگ از محتوای قرآن کریم را تشکیل می‌دهد، بلکه یکی از مهم‌ترین بخش‌های دین به شمار می‌رود و به باور برخی مهم‌ترین بخش حشر و حالت سلسله انبیاء عظام علیهم‌السلام را نیز به خود اختصاص داده است. مراجعه به متونی که اخلاق را از منظر قرآن بررسی کرده‌اند یا آیات آن را براساس گزاره‌های اخلاقی دسته‌بندی کرده‌اند و نیز متونی که گاه به ضبط احادیث اخلاقی پرداخته و گاه سنت پیامبر اكرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وآل‌ه‌وسلم‌و‌آل‌ه‌وسلم‌و‌آل‌ه‌وسلم و اهل بیت علیهم‌السلام را از دیدگاه فوائد و فوائد اخلاقی بررسی نموده‌اند، نشان از درستی این ادعا دارد. بر همین اساس و نیز با توجه به اهمیت اخلاق و تنظیم روابط افراد با خود، خداوند و دیگر افراد جامعه، دانشمندان مسلمان از همان نخستین ده‌های ظهور اسلام به نقل، ترویج، تبیین و بسط اندیشه‌های اخلاقی همت کرده، به صور گوناگون در این مسیر کوشیده‌اند. در چند نخستین تلاش‌ها در این زمینه از حدود وعظ و تذکیر فراتر نمی‌رفت، همان مجالس دست‌های آثار کلان پسین شد؛ تا سرانجام گذشته از مباحث امروزی فلسفه اخلاق، خود این دانش نیز از مکاتب گوناگون، چه در مبانی و چه در نحوه تدوین، برخوردار گردد.

در کنار مباحث فراوان این دانش، که با گذر زمان و تخصصی‌تر شدن هرروزه آن، صورت‌های جدیدی می‌یافت، جایگاه آن نیز در میان اخلاق پژوهان که خود عمدتاً برخواسته از دو سنت واعظان و مدبران یا فیلسوفان بودند صورت‌های تازه‌ای پیدا می‌کرد که دو مکتب اخلاق فلسفی و اخلاق عرفانی از همین صورت‌های جدید است.

پرواضح است که در این زمینه، مقدار اهمی که متفکران نخستین مسلمان به این دانش می‌نمودند، هم در رشد آن، هم در شکل‌گیری مبانی نظری اش، و هم در چگونگی نگاه به آن بسیار مؤثر بود. اختلاف‌هایی که در شیوه نگاه به این علم، منابع معرفتی آن

و... از چند قرن پس از آن رخ نمود و تا کتاب حاضر نیز دامنه آن گسترش یافت، از پس همان کیفیت اهتمام متفکران نخستین، و زان پس ادامه دهندگان مسیر آنان، پدید آمد. درسنامه اخلاق اسلامی درباره عناصر اخلاق اجتماعی است که در قالب کتابی آموزشی تدوین شده است با امید به اینکه کتاب حاضر در طی دوران آموزشی طلاب و دانشجویان و در راستای آشنایی ایشان با مبانی اخلاق اجتماعی مفید باشد.

محمد قطبی

رئیس دفتر تبلیغات اسلامی اصفهان

www.ketab.ir